

Ἀπὸ τὴν μίνησιν τῶν Ἰδεῶν

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Τοῦ κ. JOHN K. GALBRAITH

Καθηγητοῦ τῆς Οικονομικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Harvard

Μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἀξιολόγων τομῶν τῆς γνώσεως, τὰ οἰκονομικὰ κατέχουν μιὰ εἰδικὴ θέσιν λόγω τῶν ἐπικρίσεων, πὺ ἐπιούρει ἡ δρολογία τους. Ὁ μορφωμένος πολίτης συχνὰ ἐκφράζει τὴν δυσαρέσκειά του γιὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον διατυπώνουν τὰ νοήματά τους οἱ οἰκονομολόγοι. Ἄλλοι πάλι μελετητὲς ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἐκκεντρικότητα τῆς δικῆς οἰκονομολογίας γιὰ νὰ ψέξουν τὸν οἰκονομολόγο γιὰ κάποια εἰδικὴ προσήλωσή του στὴν ἀσάφεια. Ἄν κάποιος οἰκονομολόγος γράψῃ κάποιο βιβλίον σὲ στρωτὴ γλῶσσα, τότε τὸν ἐπαινοῦν, γιὰτὶ ἀπέφυγε τὴν παρεφθαρμένη διάλεκτον καὶ διότι ἀπετόλμησε νὰ διακινδυνεύσῃ τὸ μῦδρον τῶν συναδέλφων του οἰκονομολόγων. Ἄλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι, στὸν τακτικὸν αὐτοέλεγχον τῶν πράξεών τους, συχνὰ διερωτῶνται κατὰ πόσον γίνονται κατανοητοὶ στοὺς φοιτητὰς, πολιτικοὺς ἢ τὸ εὐρὺ κοινὸν γενικὰ. Ἐπιτροπὲς μάλιστα, στὴς ὁποῖες ἔχει ἀνατεθῆ ἡ μελέτη τοῦ ζητήματος, ἀπαρέγκλιτα συνιστοῦν κάποια βελτίωση τῆς καταστάσεως.

Σκοπὸς τοῦ παρόντος ἀρθρου μου εἶναι νὰ ἀσχοληθῶ μὲ αὐτὰς τὴς ἐπικρίσεις καὶ νὰ ἐκτιμῆσω τὸ περιεχόμενό τους. Φιλοδοξῶ νὰ δάλω μιὰ τελείαν, ἢ ἔστω καὶ μιὰ ἄνω τελείαν, σ' αὐτὴ τὴ συζήτηση. Γιὰτὶ ἐλπίζω νὰ δείξω πὺς οἱ παράδοξαι τῶν οἰκονομολόγων, στὸ θέμα τῆς μεταβιβάσεως τῶν σκέψεών τους, δὲν εἶναι ἰδιαίτερα σοβαρὰ. Μέρους τοῦ λάθους βρίσκειται στὴν στάση, συμπεριλαμβανόμενης καὶ τῆς ἐλλιποῦς ἀκόμη προετοιμασίας, αὐτῶν πὺ ἡγοῦνται τῆς ἐπιθέσεως. Μέρους πάλι τοῦ λάθους βρίσκειται στὴν κοινωνιολογία τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ μπορεῖ νὰ μὴ συμβαίη μὲ τὰ οἰκονομικὰ μόνον.

Ἡ γλῶσσα τῶν οἰκονομικῶν γίνεται συνήθως ἀντικείμενον κριτικῆς ὡς πρὸς τρία σημεῖα. Κι' ἔχει κάποια σημασία οἱ ἐπικρίσεις αὐτῆς, πὺ συχνὰ τόσο ἀνακατώνονται, νὰ κρατοῦνται χωριστά. Εἶναι δὲ οἱ παρακάτω:

1) Ὅτι οἱ ἔνοιαι καὶ ἡ δρολογία τῶν οἰκονομικῶν εἶναι σύνθετες καὶ ἀρκετὰ μπερδεμένες γιὰ τὸν μέσον πολίτην.

2) Ὅτι οἱ οἰκονομολόγοι εἶναι κακοὶ συγγραφεῖς. Λέγεται μάλιστα πὺς ἡ συγχευμένη καὶ δύσκολη γλῶσσα χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ἀυξήσῃ τὸ ἐπαγγελματικὸ γόητρο τοῦ ἐνδιαφερομένου.

3) Ότι οι μυστηριώδεις έννοιες και ή συγκεχυμένη γλώσσα αποτελούν συμπτώματα μιᾶς βαθύτερης ἀταξίας. Στις μέχρι τώρα προσπάθειες πρὸς ἀποκατάσταση κάποιας ἐπαφῆς με τὸ εὐρύτερο κοινό, τὰ οικονομικά παρουσιάζουν τὴν τάση νὰ ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ αὐτὸ και νὰ δημιουργήσουν ἕνα δικό τους φανταστικό κόσμο.

Τις διάφορες ἐπικρίσεις θὰ τις πάρω τώρα με τὴν σειρά.

Τὸ γεγονός ὅτι τὰ οικονομικά διαθέτουν ἕνα μηχανισμό ἀφηρημένων ἐνοιῶν με τὴν ἀντίστοιχὴ τους ὀρολογία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενον σοβαρῶν παραπόνων. Τὰ οικονομικά φαινόμενα, ἰδέες και μέσα ἀναλύσεως, ὑπάρχουν. Πρέπει νὰ χον τὰ ὀνόματά τους. Κανείς δὲν μπορεί νὰ ζητήσῃ στὰ σοβαρὰ ἀπὸ ἕναν οικονομολόγο νὰ μὴν ἀναφέρεται σὲ δείκτες, σὲ φόρους ἐπὶ τῶν κερδῶν, στὴ συνάρτηση καταναλώσεως, σὲ ἀποτελέσματα ἐπιταχύνσεως, σὲ κύκλωμα νομισματικῶν ροῶν, στὸν πληθωρισμό, στὸν γραμμικὸ προγραμματισμό, στὸν προοδευτικὸ φόρο εἰσοδήματος, στὸ καθαρὸ ποσοστὸ ἐπιτοκίου ἢ στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινὴ Ἀγορά. Οὔτε θάπρεπε νὰ περιμένη κανείς ἀπ' αὐτὸν νὰ ἐξηγήσῃ τί σημαίνουν ὀλα αὐτά. Ἡ οικονομικὴ μόρφωση, σὲ μεγάλο βαθμό, ἀποτελεῖ μιὰ εἰσαγωγή σ' αὐτὴ τὴν ὀρολογία και στίς έννοιες ποὺ ἐκφράζει. Ὅποιος συναντᾷ δυσκολίες μ' αὐτὲς τις έννοιες θὰ πρέπει νὰ συμπληρώσῃ τὴν μόρφωσή του ἢ, ἀκολουθώντας ἕναν ἄλλον ἀρκετὰ συνηθισμένο δρόμο, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ θέμα. Μερικὲς φορές λέγεται πὼς ὁ οικονομολόγος ἔχει κάποια εἰδικὴ ὑποχρέωση νὰ γίνεται κατανοητὸς γιατί τὸ θέμα του ἔχει τόσο μεγάλη σημασία. Ἔτσι ὁμως κι ἕνας πυρηνικὸς φυσικὸς θάπρεπε νὰ μιλάῃ με μονοσύλλαβες λέξεις.

Ἐνας γιατρός, στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τουλάχιστον, δὲν σὰς λέει ὅτι ὁ ἀρρωστος πεθαίνει. Λέει ὅτι ἢ πρόγνωση δὲν παρέχει αἰσθητὰ περιθώρια ἐνθαρρύνσεως. Ὁ νεκρὸς γιὰ τὸν δικηγόρο του δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἀποβίωσας. Οἱ διπλωμάτες ποτὲ δὲν λέγουν ἢ ζητοῦν. Προβαίνουν σὲ παραστάσεις. Και οἱ οικονομολόγοι κατέχονται ἀπὸ παρόμοιες ματαιοδοξίες στίς ἐκφράσεις τους κι ἕνας ὠλοκληρωμένος ἐπιστήμων μπορεί συχνὰ νὰ παραθέτῃ τις λέξεις παράμετρος, στοχαστικὸς και σύνολον σὲ μιὰ και μόνο πρόταση. Θὰ ἦταν ὁμως δύσκολο νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἢ συνήθης ὀρολογία τῶν οικονομικῶν εἶναι πιὸ ἀπαιτητικὴ ἢ ἀλλοιώτικα πιὸ καταπιεστικὴ ἀπὸ τὴν ὀρολογία τῶν νομικῶν, τῆς ἐμβρυολογίας ἢ και τῆς προηγμένης ὀρνιθολογίας. Μία μάλιστα ἔνδειξις ὅτι κάτι τὸ παρόμοιο δὲν συμβαίνει εἶναι και ἢ ταχύτητα με τὴν ὀποία σημαντικὲς λέξεις και έννοιες — ἀκαθάριστον ἐθνικὸν εἰσόδημα, ἀντισταθμιστικὴ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ, ΓΚΑΤΤ, διεθνῆς νομισματικὴ ρευστότης, διαφοροποιήσις προϊόντων περνοῦν στὴν γενικὴ χρῆση.

Και τώρα σχετικὰ με τὴν ποιότητα τοῦ γραψίματος στὰ οικονομικά.

Ὅποιος θέλει νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι οἱ οικονομολόγοι εἶναι κακοὶ συγγραφεῖς θὰ βρεθῇ ἀντιμέτωπος με τὸ γεγονός ὅτι σὲ κανένα κλάδο τῶν ἐπιστημῶν, πλὴν τῆς λογοτεχνίας και τῶν καλῶν τεχνῶν, δὲν ὑπάρχουν τόσο διακεκριμένοι συγγραφεῖς. Ὁ καθένας ἔχει δικὰ του κριτήρια περὶ καλοῦ γραψίματος. Θὰ συνιστοῦσα ἕνα πολλαπλὸ κριτήριο, ὀρισμένες πλευρὲς τοῦ ὀποίου θὰ ὑπερτεροῦσαν ἄλλων μικρότερης σημασίας.

Ἔτσι ἡ δύναμη καὶ ἡ ἐπινοητικότητα μιᾶς γλώσσας εἶναι τὸ ἴδιο σημα-
τικὰ ὅπως ἡ καθαρότητα καὶ ἡ σαφήνεια τοῦ στυλ. Τὸ τελευταῖο σημαίνει πὼς τὸ
γράψιμο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν προσωπικότητα, ὅτι δὲν ἔχει ἐκείνη τὴν ἀκαμπτη
ὁμοιογένεια πού μερικές φορές συνδέεται μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ πρόζα. Κι' οὔτε
ὁἴσθησε. Ἡ γλώσσα ἔχει πολλές διαστάσεις. Μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀπερίφραστη αὐτὸ
δὲν σημαίνει πὼς μπορεῖ νὰ διατυπώη κάποια ἔννοια μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια.

Ἐνα καλὸ γράψιμο, κι' αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ ἓνα θέμα ὅπως τὰ
οἰκονομικά, πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψην καὶ τὸν ἀναγνώστη στὸ θέμα πού ἐξετάζει.
Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήθῃ κανεὶς. Οἱ εἰκόνες, πού ἔχει στὸ μυαλό του ὁ συγγραφέας
πρέπει νὰ μεταφερθοῦν κατὰ τρόπο ὥστε νὰ προβληθοῦν καὶ πάλι στὸ μυαλό τοῦ
ἀναγνώστη. Καὶ ἡ ἀπουσία αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἱκανότητος εἶναι ἐκείνη, πού κάνει
πολλά ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ γραφτὰ νὰ καταδικάζονται - δικαιολογημένα ἐξ ἄλλου -
σὰν ἀφρημένα.

Τέλος, ἀμφιδάλλω ἂν ἓνα καλογραμμένο οἰκονομικὸ θέμα μπορεῖ νὰ στερη-
ται χιούμορ. Κι' αὐτὸ γιὰ ὅχι πὼς δουλεῖα τοῦ οἰκονομολόγου εἶναι νὰ διασκε-
δάξῃ τοὺς ἄλλους. Τίποτε δὲν θὰ ἦταν πιὸ ἀσυμβίβαστο μὲ τὸν Καλδινισμό, πού
θρῖσκεται στὸ βάθος κάθε ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Ἀλλὰ τὸ χιούμορ εἶναι ἓνας
δείκτης τῆς ἱκανότητος νὰ ἀποσπᾶται κανεὶς ἀπὸ τὸ θέμα κι' αὐτὸ ἔχει κάποια
ἐπιστημονικὴ ἀξία. Τὸ χιούμορ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία
κατὰ τὴν ἐξέταση τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς γιὰτί,
εἶναι περιττὸ νὰ πῆ κανεὶς πὼς μεγάλο μέρος αὐτῆς
τῆς πολιτικῆς εἶναι ἀπεριόριστα γελοῖο.

Γιὰ νὰ δοθῇ μιὰ πλήρης ἐρμηνεῖα γιὰτί τὰ οἰκονομικὰ κείμενα παρουσιάζον-
ται τόσο δυσνόητα στὸν μέσο μορφωμένο πολίτη, ἴσως νᾶπρεπε νὰ δώσῃ κανεὶς
λιγώτερη σημασία στὴ γλώσσα ἢ τῇ μέθοδο τῶν οἰκονομικῶν καὶ περισσότερο
στὴν κοινωνιολογικὴ τους πλευρά. Ἔτσι, ἐφ' ὅσον αὐτὸ γίνῃ κατανοητό, τότε ὁ
ἰδιώτης μὴ οἰκονομολόγος μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὅ,τι δὲν καταλαβαίνει μὲ κά-
ποια ἀδιαφορία. Ὅπως καὶ μέλη ἄλλων ἐπιστημονικῶν ὁμάδων μποροῦν νὰ συγ-
κεντρώσουν τὴν προσοχὴ τους στὶς παραξενιές τῆς δικῆς τους ἐπιστήμης.

Οἱ ἐπαγγελματίες οἰκονομολόγοι, τὸ ἴδιο ὅπως καὶ τὰ μέλη συμμοριῶν στὶς
πόλεις, θρησκευτικῶν συναθροίσεων, ἐπαγγελματικῶν σωματείων, λεσχῶν, καὶ οἱ
κάτοχοι διπλωματικῶν διαβατηρίων, κατέχονται ἀπὸ τὴν φυσιολογικὴ ἐπιθυμία
ἄλλων αὐτῶν τῶν ὁμάδων νὰ διαφυλάσσουν τὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ, πού τοὺς ξεχω-
ρίζει ἀπὸ ἄλλους ἐκείνους πού δὲν ἀνήκουν σ' αὐτὲς τὶς ὁργανώσεις. Διάφορα εἶναι
τὰ ὀνόματα, πού δόθηκαν στὸ ἔνστικτο αὐτό: φυλετικὸ, ὁμαδικό, σωματειακὸ,
λεσχιακὸ, ἐνωσιακὸ ἢ καὶ ἀριστοκρατικὸ.

Ἡ διαφοροποίηση αὐτῶν, πού ἀνήκουν σὲ παρόμοιες ὁμάδες ἀπὸ ὄρους δὲν
ἀνήκουν, συμπληρώνεται καὶ ἀπὸ ἓνα καλὰ διαβαθμισμένο σύστημα κύρους μέσα
στὴν ἴδια τὴν φυλετικὴ ὁμάδα. Ἐνα ζωτικὸ θέμα στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἡ ἀλλη-
λοεξάρτηση τῶν δύο. Ἄν τὰ μέλη τῆς ὁμάδας αὐτῆς ἔχουν ἀρκετὴ συνείδηση τῶν
ὀρίων, πού τοὺς χωρίζουν ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο κόσμον, τότε ἡ ὁμάδα αὐτὴ μετατρέ-
πεται σ' ἓνα ὁλόκληρο κόσμον τοὺς γιὰ τὰ μέλη της. Τὰ ὄριά της καὶ οἱ πνευμα-
τικοὶ ὀρίζοντες τῶν μελῶν της ἔχουν τὰ ἴδια ὄρια. Αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του σημαί-
νει

νει πώς τὸ σύστημα κύρους τῆς δμάδας εἶναι τὸ μόνο πρᾶγμα ποῦ ἔχει νόημα καὶ σημασία γιὰ τὸ μέλος τῆς. Καὶ τότε ἡ πιὸ τιμητικὴ θέση μέσα στὴν κλειστὴ αὐτὴ δμάδα μεταβάλλεται στὴν πιὸ τιμητικὴ θέση μέσα σ' ὀλόκληρο τὸ σύμπαν. Κι' ἂν ἡ σχολὴ εἶναι ἐκεῖνη ποῦ ἔχει σημασία τότε ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς εἶναι τὸ πρόσωπο ποῦ συγκεντρώνει τὸ μεγαλύτερο δυνατὸ μεγαλεῖο.

Τὸ σύστημα γοήτρου ποῦ δημιουργοῦν τὰ οικονομικὰ θρίσκεται σὲ πλήρη ἔναρμόνιση μ' αὐτὲς τὶς ἀρχές. Δίνεται, κι' ὑπάρχει λόγος γι' αὐτό, ἡ τελευταία θέσις σὲ κείνον, ποῦ ἀσχολεῖται μὲ τὰ καθημερινὰ μικροζητήματα. Γιατὶ τὸ πρόσωπο αὐτό, ποῦ ἀσχολεῖται μὲ τὸ θέμα τῶν ἀξήσεων τῶν ἡμερομισθίων ἢ τὴν ἀνάγκη συμπληρώσεως τοῦ ἐλλείμματος, θρίσκεται ἅμεσα μπερδεμένο μέσα σὲ μιὰ ποικιλία πολιτικῶν ἠθικῶν κρίσεων. Καὶ σὰν τέτοιο ἀποτελεῖ ἀπειλὴ κατὰ τοῦ αὐστηροῦ διαχωρισμοῦ τῆς δμάδας αὐτῆς ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη κοινωνία καί, κατὰ συνέπεια, καὶ στὸ σύστημα κύρους τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐπὶ πλέον οἱ πράξεις τοῦ ἐκτιμῶνται ὅχι ἀπὸ τοὺς ὁμότιμους τοῦ στὸ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ ἀπὸ πρόσωπα ἔξω ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα αὐτό. Αὐτὸ δημιουργεῖ δυσκολίες γιὰ τὴν τοποθέτησή του στὴν ἐπαγγελματικὴ ἱεραρχία καὶ ἀποτελεῖ ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἐγκατάλειψή του στὶς πιὸ τελευταῖες βαθμίδες.

Πολὺ χαμηλὴ εἶναι ἡ θέση, ποῦ ἐκχωρεῖται καὶ στοὺς οικονομολόγους ἐκείνους, ποῦ — ἂν καὶ ἀποκλείουν ὁποιοδήποτε ἐνδιαφέρον τοὺς γιὰ ἄμεσες, συγκεκριμένες ὑποθέσεις — ἀσχολοῦνται μὲ θέματα σὰν τὴν ἀστικὴ κοινωνιολογία, τὴν πολιτικὴ θεωρία, τὴν ἀνθρωπολογία σὲ συνάρτηση μὲ τὸν πολιτισμὸ, μὲ τὴν ἐφηβικὴ ἐγκληματικότητα. Ὁ λόγος εἶναι ἴδιος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ διάκεινται ἐχθρικῶς καὶ πρὸς τὸν διαχωρισμὸ τῆς δμάδας καὶ οἱ ἐνέργειές τοὺς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κρίση τῶν μὴ οικονομολόγων καὶ κατὰ συνέπεια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συμπεριληφθοῦν στὰ πλαίσια τῆς καθιερωμένης κλίμακας. Ἐνας οικονομολόγος, ποῦ ἀσχολεῖται μὲ τὴν κοινωνιολογία ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τοὺς συναδέλφους τοῦ σὰν ἄνθρωπος, ποῦ ξεφεύγει ἀπὸ τὶς μεγάλες δυσκολίες τοῦ θεματός του καὶ ἀπὸ τοὺς κοινωνιολόγους σὰν ἄνθρωπος, ποῦ δείχνει κάπως εὐρύτερες τάσεις ἀντιλήψεως.

Τὰ οικονομικὰ στὰ ἀνώτερα ἐπίπεδα ἀποχωρίζονται ἐντελῶς ἀπὸ ἄλλα πρακτικὰ ζητήματα καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ ἄλλων τομέων τῆς ἀνθρώπινης γνώσεως, μὲ τὴν ἐξάιρεση τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς στατιστικῆς. Μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ ὀλόκληρη τὴν δομὴ κύρους τοῦ θεματος σὰν μιὰ ἄδεια πυραμίδα ἢ κῶνο, ποῦ οἱ πλευρές του παρ' ὄλο ποῦ εἶναι διαφανεῖς καὶ μὲ πολλὰς τρύπες στὴν θάση γίνονται, καθὼς κανένας προχωρεῖ πρὸς τὴν κορυφή, ὀλόενα καὶ πιὸ ἀδιαφανεῖς καὶ ἀδιαπέραστες. Οἱ θέσεις, ποῦ εἶναι κοντὰ στὴν κορυφή, αὐτὲς δηλαδὴ ποῦ περιβάλλονται ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο κύρος, προστατεύονται ἐντελῶς ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ἐπιρροές. Ἡ ἐργασία κοντὰ στὴν κορυφή εἶναι καθαρὴ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀποκλείει τὰ ζητήματα ποῦ ἔχουν πρακτικὴ σημασία, καὶ εἶναι καθαρὰ οικονομικὴ ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι ἀποκλείει τὴν ἐπίδραση ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ δὲν ἔχει σημασία, οἱ παράμετροι καὶ οἱ μεταβλητὲς μποροῦν νὰ παραπεμφθοῦν στὴν τεχνικὴ τῆς ἀναλύσεως, ποῦ ὑπάρχει ἢ ποῦ ὁ ἐπιστήμων θὰ ἤθελε νὰ χρησιμοποιήσῃ. Ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν εἶναι μαθηματικὴ «καθ' ἑαυτή», ἀλλὰ προσφέρεται γιὰ μαθηματικὴ μεταχείριση. Εἶναι περιττὸν νὰ σημειωθῇ πὼς

ἡ ἐπικοινωνία περιορίζεται ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πού βρίσκονται μέσα στὴν πυραμίδα καὶ πὼς ἡ προώθηση σὲ ἀνώτερα ἐπίπεδα μέσα στὴν πυραμίδα εἶναι ἀποκλειστικά ἀπασχόληση ὧσων βρίσκονται μέσα σ' αὐτήν. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν αὐτοδαιωνίζονται τὰ κριτήρια πού μὲ βάση αὐτὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀναγνώριση. Ἡ ἀποψη ἐξ ἄλλου ὅτι δὲν συνδέεται μὲ τὸν πραγματικὸ κόσμον δὲν ἀποτελεῖ ἐπίκριση ἀπὸ μέρους τοῦ παρόντος ἄρθρου. Κατὰ συνέπειαν καὶ ὁ διαχωρισμὸς εἶναι ἓνα ἐνδογενὲς φαινόμενον.

Ὁ σκοπὸς τοῦ ἄρθρου μου αὐτοῦ δὲν εἶναι νὰ ἀποφανθῶ γι' αὐτὴ τὴ δομὴ κύρους ἢ νὰ τὴν συγκρίνω μὲ τὴν ἀντίστοιχὴ τῆς σ' ἄλλες ἐπιστῆμες. Σ' ἓνα κόσμον, οἷου γιὰ λόγους παιδαγωγικοὺς καὶ ἄλλους ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη ἐνὸς πολὺ μεγάλου ἀριθμοῦ οἰκονομολόγων, μιὰ λύση πού ἀποθαρρύνει μιὰ ὀρισμένη μερίδα ἀπὸ τοῦ νὰ προσφέρῃ τὴ δημόσια ὑπηρεσία τῆς Ἰσως νὰ εἶναι κάτι πού καλῶς ἀποφασίστηκε. Μεγάλον μέρος ἀπὸ τίς συζητήσεις, πού γίνονται στὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς πυραμίδας, μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν ἀνώφελο, κατασκευάζονται πρότυπα, πού δὲν ἔχουν καμμία σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα, συνιστῶνται, ἐπικρίνονται, τροποποιοῦνται γιὰ νὰ παραδοθοῦν σὲ συνέχεια στὴ λήθη. Ἀλλὰ ὅπως συχνὰ συμβαίνει, δὲν ὑπάρχει κανένας ἔτοιμος τρόπος γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ κανεὶς τὴν ἀνευξίστα δουλεια ἀπὸ τὴν ἐνδεχομένως πολύτιμη καὶ ἡ προσπάθεια θὰ ἦταν πραγματικά ἐπιζήμια. Εὐτυχῶς, πού τὸ κόστος εὐκαιρίας τοῦ οἰκονομολόγου σὲ μιὰ χώρα μὲ ἀφθονία ἀγαθῶν εἶναι χαμηλὸ κι' ἔτσι μπορεῖ νὰ διαθέτῃ κάθε εἶδος ἀπὸ αὐτοὺς. Τὰ πρότυπα εἶναι χρήσιμα γιὰ τὴ μόρφωση. Ὁ τρόπος τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ ἀκατάλληλου ἀποτελεῖ παμπάλαιο πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς παιδείας. Ὁριζμένη δεξιότατη εὐχέρεια πολυλογίας — ὅταν μπορῇ κανεὶς νὰ μιλήσῃ ἀσυνήθιστα καὶ ἀποφθεγματικά γιὰ τὴν σχέση τῶν ἡμερομισθίων μὲ τὴν παραγωγικότητα ἢ τὴν πολιτικὴ τῆς κεντρικῆς τραπέζης μὲ τὸ ἐπίπεδο τιμῶν — εἶναι κάτι τὸ εὐκολο γιὰ τὸν ἀμαθῆ καὶ μπορεῖ μάλιστα νὰ βοηθηθῇ καὶ ἀπὸ ἓνα πνευματικὸ κάπως ἐξησθενημένο πρόσωπον. Ἡ ἀπαίτηση νὰ εἶναι κανένας σὲ θέση νὰ κατέχῃ δύσκολα πρότυπα, συμπεριλαμβανομένων καὶ αὐτῶν, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖται ἡ γνώση τῶν μαθηματικῶν, εἶναι ἓνα πάρα πολὺ χρήσιμον μέσον ἐπιλογῆς. (Δὲν ὑπάρχει πάντως ἀμφιβολία πὼς ἡ ὑπερβολικὴ καὶ παρατεταμένη ἀπασχόληση μὲ μαθηματικὰ ἀσκήσεις στὰ οἰκονομικά εἶναι ἐπιζήμια. Ὅδηγεῖ στὴν ἀτροφία τῆς κρίσεως καὶ τοῦ ἐνστίκτου, πού εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ ἀντικειμενικὰς λύσεις, ὅπως ἐπίσης — κατὰ καιροὺς — καὶ στὴ συνήθεια ἐκείνη τοῦ μυαλοῦ, πού ἀποκλείει τοὺς μαθηματικὰ ἀσύμφορον παράγοντες).

Ἡ σύντομη αὐτὴ ἀνασκόπηση τῆς κοινωνιολογίας τῶν οἰκονομικῶν δείχνει τὴν ἀποψη ἐκείνη, πού θάπρεπε νὰ υἱοθετηθῇ ἀπὸ τὴ σύγχρονη οἰκονομικὴ βιβλιογραφία ὁ δξόνους ἰδιώτης καὶ ὁ στοχαστής. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ, πού γράφηκαν στὸ ἄρθρον αὐτὸ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι καὶ ἀπαραίτητα. Ἀλλὰ πάλι, καὶ ἰδιαίτερα τὰ ὅσα γράφηκαν γιὰ τὰ ἀνώτερα ἐπίπεδα τῆς πυραμίδας, μποροῦν εὐκολὰ νὰ τὰ ἀγνοηθοῦν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ μὴ οἰκονομολόγος, πού θάπρεπε νὰ λάβῃ ὑπ' ἀψὴν τοῦ τὸν πρᾶπᾶνον ὑπαινιγμὸν περὶ ἀπαλείψεως, προφανῶς ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ οἰκονομικά, στὸ βαθμὸ πού αὐτὰ ἐνδιαφέρουν μιὰ συγκεκριμένη πολιτικὴ ἢ συνδέονται μὲ ἄλλα θέματα. Τὰ ζητήματα αὐτὰ σκόπιμα ἀποκλείονται ἀπὸ τὰ

άνώτερα επίπεδα τῆς πυραμίδας. Ἡ ἐργασία στὰ κατώτερα επίπεδα, πού δὲν ἔχουν καὶ τόσο κύρος, δὲν προσφέρεται γιὰ ἀνώτερες τεχνικὲς καὶ μαθηματικὲς λύσεις. Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ σημεῖο ἐκεῖνο, πού ἔχει σημασία γιὰ τὸν μὴ οἰκονομολόγο.

Ὅπως ἐσημείωσα στὴν ἀρχὴ δὲν θὰ ἀπέκλεια κανένα ἀπὸ τοῦ νὰ κατέχη τις βασικὲς ἔννοιες καὶ τὴν ὁρολογία τῶν οἰκονομικῶν. Ὅπως ἐπίσης καὶ ὅτι θὰ πρέπει νὰ περιμένῃ νὰ συναντήσῃ καλοὺς οἰκονομολόγους, πού γράφουν στριφνά, ἂν καὶ οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι πολὺ καλοὶ συγγραφεῖς. Ἐπὶ πλεόν, θὰ πρέπει νὰ ξέρῃ πῶς, γιὰ λίγους τουλάχιστον μεγάλους ἄνδρες, οἱ διαφοροῦμενες ἔννοιες, στὴ διατύπωση τῶν νοημάτων τους, ἀποτελοῦν θετικὸ κεφάλαιο. Ἐχοντας ὅμως ὑπ' ὄψιν τοῦ τὰ ὅσα ἀναγράφηκαν παραπάνω, μπορεῖ νὰ δηγηθῆ στὸ συμπέρασμα πῶς ἐκεῖνο πού γι' αὐτὸν ἀποτελεῖ καθαρὸ μυστήριον εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ μὴ ἔχη καὶ καμμία σημασία γι' αὐτόν.